

HET STADSWAPEN VAN OOSTENDE

door Dr. E. WARLOP

Over het algemeen is het niet gemakkelijk de oorsprong van een oud familie-, stads- of gemeentewapen te ontdekken en de betekenis van de erin voorkomende figuren te achterhalen. De oudste bewaarde afbeeldingen van deze blazoenen dateren gewoonlijk van verscheidene eeuwen na het ontstaan ervan. Zegels waarop die wapens afgebeeld zijn, vindt men al vroeger. Zij hebben echter het nadeel dat zij uiteraard niet gekleurd zijn. Anderzijds zijn er veel stadszegels die oorspronkelijk geen wapenzegels waren en bijgevolg weinig of geen heraldische waarde hebben (1). De oudste zegels van de stad Oostende maken hierop geen uitzondering. Tot in de 16de eeuw gebruikte de Oostendse magistraat een zegel waarop Sint-Pieter afgebeeld staat. In de rechterhand droeg de heilige twee sleutels en op de linkerhand een maquette van een kleine kerk. Het tegenzegel vertoonde een rechterarm waarvan de hand ook twee sleutels vasthield. Pas op het einde van de 17de eeuw verschijnt een heraldisch opgevat zegel van de stad Oostende. Op het schild is een keper afgebeeld, vergezeld van drie sleutels, geplaatst twee en een (2).

Het huidige wapen van de stad Oostende, toegekend bij K.B. 30.11.1838 (3), wordt als volgt beschreven: « een geel veld, met eenen zwarten keper met drie sleutels, de twee aan de bovenzijde tegen elkander staende, het wapen gedekt met eene gulden kroon en hebbende tot schilddraegers, ter rechter zijde, eenen zeeman, en ter linker zijde, een siren naer het leven » (4).

De vraag is nu hoe men van het oude Sint-Pieterszegel gekomen is tot het zegel en het blazoen met de keper en de drie sleutels. Dat deze

-
- (1) Zie Vicomte DE GHELLINCK VAERNEWYCK, *Sceaux et armoiries des villes, communes, échevinages, châtelainies, métiers et seigneuries de la Flandre ancienne et moderne*, Parijs, 1935, *passim*. Dit geldt natuurlijk voor grotere steden die zeer vroeg een eigen zegel hebben. Kleinere plattelandsomschrijvingen kregen meestal slechts veel later een eigen zegel waarin dan gewoonlijk het wapen van de heer opgenomen werd.
  - (2) IBIDEM, pp. 288-290.
  - (3) De franstalige tekst luidt: « d'or, au chevron de sable accompagné de trois clefs de même, les deux du chef affrontées, l'écu ayant pour timbre une couronne d'or et pour supports, à dextre, un homme marin et à sénestre une syrène au naturel ». De vertaling van « homme marin » door « zeeman » zou beter vervangen worden door « zeemeerman » en die van « syrène » door « zeermeemin ».
  - (4) Kroon en schildhouders worden hier niet behandeld, aangezien zij eigenlijk bijkomstig zijn en niet verschijnen op oude zegels en beschrijvingen van het wapen.

laatste afkomstig zijn van Sint-Pieter die er ook al twee in de hand hield, schijnt op het eerste gezicht evident. Hoe heeft de keper zich echter tussen die sleutels genesteld?

Het oudste spoor van een stedelijk zegel van Oostende vindt men in een oorkonde van 10 december 1303. Filips, zoon van graaf Gwijde van Dampierre, zelf graaf van Chieti en Loreto, gaf op die datum aan de stad toelating een nieuw zegel en tegenzegel te laten maken. Het oude was vernietigd geworden te Brugge, op bevel en in tegenwoordigheid van genoemde Filips en zijn broers Jan van Namen en Gwijde van Zeeland (5).

Hoe dat vernietigd zegel er uitzag kan niet meer achterhaald worden. Voorbeelden van het nieuwe vindt men in 1309, 1335 en 1384. Dit zegel van de Oostendse magistraat had een doormeter van 68 mm. Het stelde Sint-Pieter voor, rechtstaande en het hoofd omgeven door een nimbus. In de rechterhand droeg de heilige twee sleutels, op de linkerhand hield hij een kleine kerk. Het randschrift luidde: † S' SCABINORVM DE OESTENDE TESTREP. In het tegenzegel was een rechterarm afgebeeld waarvan de hand twee sleutels vasthield. Als randschrift leest men hier: † CONTS' SCABINORV̄ DE OESTĒDE TESTEREP (**contrasigillum scabinorum de Oestende Testerep**) (6). In 1504 en 1523 vindt men zegels waarop dezelfde afbeeldingen. De matrijs schijnt echter dezelfde niet meer te zijn als in de 14de eeuw en de diameter van het zegel bedroeg slechts 65 mm. (7).

Dit Sint-Pieterszegel werd eeuwen lang gebruikt als « zegel van zaken ». Op 24 november 1517 besloten burgemeesters en schepenen van Oostende voortaan ook gebruik te zullen maken van een « **zeghele van verbande** » en bepaalden tevens voor welke akten dit zou dienen gebruikt te worden. Het stelde voor **toot ende boven de signature van den voorseiden houden zeghele van zaken eene zeeridderre ghewapent, hebbende de figuere van der middelwaert van eener menssche ende van der middel nederwaert van eenen vissche, houdende in zyne rechter hand de ghelyckenesse van eenen zweerde ende in zynen slynckerhant der voorseide stede wapene** (8).

Volgens E. Vlietinck was « dit stadswapen... een schild, zwarte keper op een gouden veld met drie sleutels, twee in het bovenstuk en een in de

(5) L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, *Coutumes des pays et comté de Flandre. Quartier de Bruges. Coutumes des petites villes et seigneuries enclavées*, deel IV, *Coutume de la ville d'Ostende*, Brussel, 1892, p. 31, nr. IV. Op de redenen waarom dit zegel *just brisies à Bruges*, kunnen wij niet ingaan.

(6) DE GHELLINCK-VAERNEWYCK, *Sceaux et armoiries*, p. 288-289. De auteur schijnt de betekenis van TESTREP niet gekend te hebben. Hij maakte er *teste Petro*, met een vraagteken, van. Dit zegel wordt gereproduceerd in Afbeelding I.

(7) IBIDEM, p. 289. De figuur van Sint-Pieter is hier veel statischer dan op de 14de-eeuwse zegels. Eén voorbeeld: de val der plooiën van het kleed van de heilige zijn heel wat soberder. Zie Afbeelding II.

(8) E. VLIETINCK, *Cartulaire d'Ostende*, Antwerpen, 1910, nr. 38, p. 133. Zie afbeelding III.

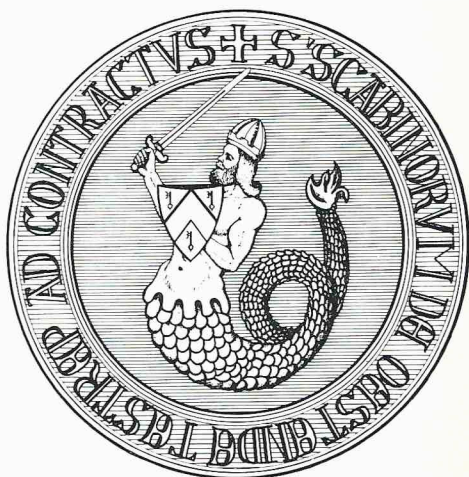
AFBEELDING I

Zegel en tegenzegel van de stad Oostende, 1335. (ARA. Brussel, Verzameling zegelafgietsels, nrs. 19255 en 19256 ; foto ARA. Brussel).

AFBEELDING II

Zegel van de stad Oostende, 1504. (ARA. Brussel, Verzameling zegelafgietsels, nr. 6468 ; foto ARA. Brussel).

AFBEELDING III

Hypothetische reconstructie van het 'zeghel van verbande' der stad Oostende, 1517. (Tekening door de auteur)

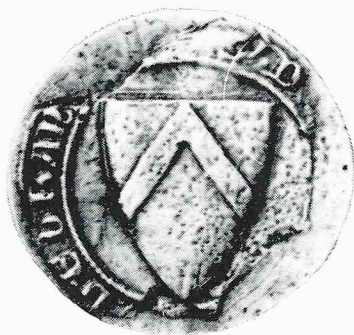
AFBEELDING IV

Tegenzegel van de stad Oostende, 1682.
(ARA. Brussel, Verzameling zegelafgietsels, nr. 6590 ; foto ARA. Brussel).

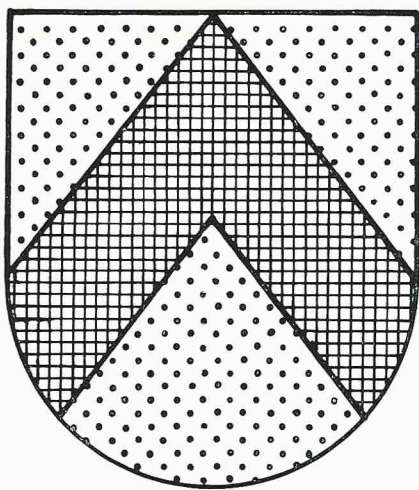
AFBEELDING V

Tegenzegel van de stad Oostende, 1784.
(ARA. Brussel, Verzameling zegelafgietsels, nr. 27611 ; foto ARA. Brussel).

AFBEELDING VI

Zegel van Wouterman II van Gent.
(ARA. Brussel, Verzameling zegelafgietsels, nr. 20881 ; foto ARA. Brussel).

AFBEELDING VII

Wapen van Woutermans-ambacht.
(Tekening door de auteur).

punt » (9). Op zijn zachtst gezegd klinkt dit een beetje voorbarig. Zelfs als de geleerde geschiedschrijver van Oostende ooit een voorbeeld van dit zeeridder-type zou gezien hebben — wat ver van zeker is (10) — dan had hij nog geen zekerheid nopens de kleuren en metalen van het schild, dit steeds in de veronderstelling dat op het schild van de zeeridder zowel keper als sleutels afgebeeld waren. Spijtig genoeg schijnt er geen enkel exemplaar van dit zegel **van verbande** bewaard te zijn. In ieder geval zou men hier voor de eerste maal het wapen van Oostende op een zegel aantreffen. Nu duurt het tot 1682 vooraleer men een eerste voorbeeld vindt van een heel nieuwe zegeltype. Ditmaal gaat het om een echt wapenzegel. Op het schild is een keper afgebeeld, vergezeld van drie paalsgewijze geplaatste sleutels, twee en een, waarvan de baarden naar rechts gewend zijn. Alle latere zegels van de stad Oostende onder het Oud Regime waren van een dergelijk type (11).

Uit deze opsomming kan dus afgeleid worden dat Oostende het keper + 3 sleutels-zegels aangenomen heeft tussen 1523 en 1682. Het zeeridder-type kan hier niet in aanmerking komen aangezien men geen zekerheid heeft over de samenstelling van het daarop afgebeeld stads-wapen van Oostende. Nu zijn er een paar beschrijvingen van het stads-wapen gekend die uit die periode 1523-1682 dateren. In 1557 beschreef C. Gailliard dit blazoen als **d'or au chevron de sable et troes cleefs en pal de mesmes** (12). Dit wapen wordt afgebeeld op een heraldische kaart van 1610. De baarden van de twee bovenste sleutels zijn hier naar elkaar toegewend (13), wat niet overeenkomt met de afbeelding ervan op de stadszegels. In ieder geval blijkt hieruit dat ten laatste in 1610 het stedelijk wapen van Oostende hetzelfde was als dat van nu. Een op het eerste gezicht verwarrende variante vindt men in een 16de-eeuws wapenboek bewaard in het Goethals-Vercruyssefonds van de Kortrijkse Stadsbibliotheek. Het wapen van Oostende wordt hierin afgebeeld als van goud met drie sleutels van sabel, geplaatst twee en een en met naar rechtsgewende baarden (14). Er is hier dus geen sprake van een keper. Vermoedelijk gaat het hier niet om een variante, maar om een fout (15), zodat men kan besluiten dat Oostende van oudsher een

- (9) IDEM, *Het oude Oostende en zijne driejarige belegering (1601-1604)*, Oostende 1897, p. 19, voetnoot 3.
- (10) In de eerste plaats geeft E. Vlietinck zelf geen voorbeelden aan van bewaard gebleven zegels van dit type. Anderzijds vindt men ook bij andere auteurs geen vermeldingen ervan.
- (11) DE GHELLINCK-VAERNEWYNCK, *Sceaux et armoiries*, p. 290. Zie Afbeeldingen IV en V, voorbeelden van 1682 en 1784. Een nog jonger (1788) zegel vindt men in het Algemeen Rijksarchief te Brussel, Zegelafgietsels, nr. 27612.
- (12) C. GAILLIARD, *Le blason d'armes suivi de l'armorial des villes et l'ancienne noblesse de la très haute, très noble et très puissante contée de Flandre*, uitgave J. VAN MALDERGHEM, 1866, p. 5.
- (13) *Carte héraldique. Représentation des Etats du noble pays et comté de Flandre*, 1610, uitgegeven (in zwart-wit) in DE GHELLINCK-VAERNEWYCK, *op. cit.*, tussen de pagina's 32 en 33.
- (14) Stadsbibliotheek Kortrijk, fonds Goethals-Vercruysse, codex nr. 350, f° 216 v°.
- (15) Voor wat het graafschap Vlaanderen betreft heeft de auteur van dit werk immers nog fouten gemaakt. Eén voorbeeld: als wapen van de heren van Mortagne, tevens burggraven van Doornik, geeft hij in goud een kruis van sabel (f° 202 v°) waar dit wapen van oudsher in goud een kruis van keel was (Cfr. J. TH. DE RAADT, *Sceaux armoriés des Pays-Bas et des pays avoisinants*, Brussel, 1897-1901, deel II, p. 521).

wapen van goud voerde waarin een keper en drie sleutels van sabel. De vraag is nu waar deze heraldische figuren vandaan komen. Dat Sint-Pieter, eerste patroon van de parochiekerk en visser zoals vele middeleeuwse Oostendenaars, verantwoordelijk is voor de sleutels, lijkt geen twijfel. De betekenis van die sleutels? Een klein kind zal vertellen dat Petrus de sleutels van de hemelpoort bewaart... Men kan er echter meer in zien dan een kinderlijk vrome reminiscence aan de heilige portier. Herinneren deze sleutels niet aan de verheffing van Oostende tot stad door Margareta van Constantinopel en Gwijde van Dampierre, waarvan men de weerslag vindt in de oude stadskeure van 28 juni 1267 (16)? Een middeleeuwse stad veronderstelt muren die ze afscheidt van het omringende platteland (17) en poorten waarop grote zware sleutels passen. En de patroonheilige én de oprichting van de stad Oostende schijnen dus de bron te zijn van de sleutels in het stedelijk blazoën.

Blijft de vraag naar de oorsprong van de keper. Ook hier dient teruggegrepen te worden naar het ontstaan en de oudste geschiedenis van de stad. Op 29 juni 1270 sloot gravin Margareta een overeenkomst met **Watremans de Ghant, chevalier**, m.a.w. ridder Wouterman van Gent, betreffende de rechten **ke li devant dis chevaliers avoient a Oosthende enchois ke la vile fust franchie et misse a loi** (18). Vooraleer Oostende het stedelijk statuut verkreeg had Wouterman van Gent daar dus zekere rechten. Oostende lag geënclaveerd in een gebied dat onder het Oud Regime **Woutermansambacht** genoemd werd. Dit ambacht van het Brugse Vrije bestond in de 13de eeuw uit de parochies Zandvoorde (19), Sint-Katarina (20), Mariakerke (21) en delen van Ettelgem (22), Oudenburg (23) en Bredene (24). De eerste vermeldingen van het ambacht vindt men in mei 1250 : **infra officia domini Woutermanni, Camerarii vel domini de Ghistella en in officio domini Woutermanni de Gandavo, militis** (25). Ridder Wouterman was een zoon van burggraaf Zeger II van Gent, wordt voor het eerst vermeld in 1214 (26) en verdwijnt uit

(16) L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, *Coutume de la ville d'Ostende*, nr. I, p. 27-28.

(17) De afbakening van de stad Oostende schijnt op het einde van de 13de eeuw nog onzeker geweest te zijn. In 1292 werden immers gronden die in het Brugse Vrije lagen, verhandeld voor de schepenen van Oostende (Brugge, Poterie, Archief van de Poterie, oorkonde nr. 113 (1292 (n.s.), maart) en Brugge, Bisdom, Archief Urbanisten, cartularium f° 211 r°, nr. 345 (1292 (n.s.), 11 april). Had men geen zekerheid of gingen de stadsschepenen hun boekje te buiten?

(18) L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, *op. cit.*, p. 28-29.

(19) Brugge, Bisdom, Archief Urbanisten, oorkonde ad datum 1268, 11 augustus.

(20) Ibidem, cartularium, f° 211 r°, nr. 345 (1292 (n.s.), 11 april).

(21) L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, *Inventaire des archives de la ville de Bruges*, Brugge, 1871-1878, deel I, p. 192, nr. 198 (1304, 24 mei).

(22) RA. Brugge, Archief OLV-kerk te Brugge, oorkonde nr. 1096 (1285, 3 november).

(23) Brugge, Bisdom, Archief Urbanisten, cartularium, f° 240 v°, nr. 359 (1290, 6 oktober).

(24) Brugge, Poterie, Archief Poterie, oorkonde nr. 97 (1290, 9 september).

(25) RA. Brugge, oorkonde met blauw nr. 7113 (1250, juli) en Découvertes, nr. 250/3, f° 205 (1250, mei).

(26) E. DE MARNEFFE, *Cartulaire de l'abbaye d'Affligem*, Analectes pour servir à l'histoire ecclésiastique de Belgique, IIe section : Cartulaires et documents étendus, Brussel, 1894-1896, nr. CCLXXXVI, pp. 362-363; cfr. E. WARLOP, *De Vlaamse adel voor 1300*, Handzame, 1968, deel II/1, nr. 87/31 en /37.

de bronnen na 1261 (27). In juni 1229 draagt hij voor het eerst de bijnaam **Man** (28). Gevoegd bij Wouter, zijn echte voornaam, gaf dit de eigenaardige vorm « Wouterman ». Hij verschijnt in het Brugse Vrije in 1226 (29) en heeft daar vaste voet gevat. Zijn naam werd zelfs gegeven aan het ambacht (30) waarvan hij — en later zijn afstammelingen — schout en waterschout was (31). Op grond van deze functie kon **Watremans de Ghant, chevalier**, vermoedelijk de zoon van Wouter Man I van Gent, in 1266 en 1270 (32) dus schadevergoeding vragen voor het verlies dat hij leed door de oprichting van de stad Oostende. Deze Wouterman II is vrij goed gekend. Hij was schepen van het Brugse Vrije van 1265 tot 1274 (33). Van 1268 af vindt men zegels van hem en van zijn afstammelingen, die allen van het zelfde type zijn: wapenzegels, op het schild van dewelke een keper afgebeeld is (34). De oorsprong van die keper schijnt Gents te zijn. Zeger II, burggraaf van Gent, vader van Wouter Man I, gebruikte een ruiterzegel. Het schild van de ruiter is gevaird met een keper over alles heen (35). Burggraaf Zeger III, oudste broer van Walter Man I nam een nieuw wapen aan: effen (sabel) met een schildhoofd (zilver) (36). Diederik, een andere broer, bleef het wapen van zijn vader voeren. (37) Wouterman II, kleinzoon van burggraaf Zeger II, behield van het wapen van zijn grootvader alleen de keper (38). Die keper is ook het wapen geworden van Woutermansambacht dat volgens de kaart van het Brugse Vrije door Pieter Pourbus, in goud een keper van sabel voerde (39).

- (27) Laatste vermelding: RA. Brugge, oorkonde met blauw nr. 6734 (1261, 30 juli).
- (28) A. DUCHESNE, *Histoire généalogique de la maison de Bétbune*, Parijs, 1639, Preuves, p. 149; Archives Départementales du Nord te Rijsel, B. 1562, f° 187 v°, nr. 314 (1229, juni).
- (29) RA. Brugge, oorkonden met blauw nr. 6704 en 6706.
- (30) Voor 1300 was dit zeer uitzonderlijk in het Vrije. Van de 35 ambachten werden er 33 genoemd naar een parochie die er deel van uitmaakte. De overige twee droegen de naam van een hoog hofambtenaar (Camerlinckx-ambacht) en van Wouterman van Gent.
- (31) ARA. Brussel, Rekenkamer, nr. 45925, f° 23 r°-v° (ca. 1325-1330).
- (32) ADN. Rijsel, B. 1561, stuk 82 (1266, 22 juli), L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, *Coutume de la ville d'Ostende*, nr. II, p. 28-29 (1270, 29 juni).
- (33) Brugge, Bisdom, Archief Sint-Salvators, cartularium, f° 268 r° (1265), RA. Brugge, Archief OLV-kerk te Brugge, register 40, f° 73 r° (1274, 22 september).
- (34) Zie bijvoorbeeld ARA. Brussel, Zegelafgietsels, nr. 20881 (1279) (zie Afbeelding VI); Brugge, Groot Seminarie, Archief Eeckhout, oorkonden *ad data* 1285, 23 februari, 1288, 9 oktober, 1298, 3 mei; RA. Brugge, Archief OLV-kerk te Brugge, oorkonde nr. 961 (1268, 4 mei); G. DEMAY, *Inventaire des sceaux de la Flandre*, Parijs, 1873, nrs. 917 (1274) en 918 (1336); J. TH. DE RAADT, *Sceaux armoriés*, deel I, p. 485 (1292 en 1331).
- (35) ARA. Brussel, Zegelafgietsels, nr. 19981 (1198) en A. DUCHESNE, *Histoire généalogique des maisons de Guines, d'Ardre, de Gand et de Coucy*, Parijs, 1631, Preuves, p. 460 en 465 (1190 en 1198).
- (36) ARA. Brussel, zegelafgietsels, nrs. 21767-21768 (1210); A. DUCHESNE, *op. cit.*, Preuves, p. 465, 473, 478, 480 (1198, 1212, 1218, 1223).
- (37) A. DUCHESNE, *Histoire généalogique des maisons de Guines, etc.*, Preuves, p. 679 (1234). Zijn zoon Jan van den Damme nam het wapen met het schildhoofd aan met een smalle schuinbalk over alles heen (ARA. Brussel, zegelafgietsels, nr. 18674 (1248)).
- (38) Cfr. voetnoot 34.
- (39) Le Chevalier MARCHAL, *Notice sur la carte géographique et héraldique du Franc de Bruges, ouvrage de Pierre Pourbus*, Brugge, 1852, p. 25 (overdruk uit de Handelingen van de Société d'Emulation te Brugge, VIII). Zie Afbeelding VII.

Meteen is het blazoen van de stad Oostende een open boek geworden. De hemelse portier Sint-Pieter, eerste patroon van de parochiekerk, en de poorten van de nieuw opgerichte stad zijn verantwoordelijk voor de sleutels. Deze werden gecombineerd met het wapen van Woutermans-ambacht, de plattelandsomschrijving waaruit Oostende gelicht werd om tot stad verheven te worden.

Het wapen van Oostende vertelt dus de oudste geschiedenis van de stad. Het herinnert aan de patroon der kerk, aan de oprichting van de stedelijke omschrijving, aan het oude ambacht waartoe Oostende oorspronkelijk behoorde, en aan de ambachtsheren, afstammelingen van de burggraaf van Gent.